

لزوم استفاده از الگوی اسلامی-ایرانی قرارداد هوشمند با هدف حذف معاملات صوری

و اثر آن بر آینده کشور

یعقوب مطلبی گلعدانی^۱

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۵/۰۱

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۱۰/۰۴

چکیده:

ورود رمز ارز به دنیای معاملات، بسیاری از سازوکارهای جامعه متأثر کرده که تولد معاملات هوشمند از جمله این آثار است. در این معاملات، تمامی تعهدات و ضمانت‌ها در قبال عدم اجرای تعهد به صورت خودکار انجام خواهد شد. این پژوهش به روش تحلیلی-توصیفی انجام شده و هدف آن است که الگوی اسلامی-ایرانی لزوم استفاده از این قراردادها بررسی شود. براساس تفاسیر فقهی، تأمین امنیت اجتماعی و اقتصادی وظیفه حکومت است که اجباری شدن قرارداد هوشمند باهدف حذف معاملات صوری یک مصداق آن است. چنین نتیجه شد که برخی آثار مثبت استفاده از قراردادهای هوشمند برای داشتن یک جامعه سالم نیاز است. انجام معاملات صوری در این وضعیت با ریسک بالایی مواجه شده و بنابراین هوشمند شدن معاملات را می‌توان راهی برای مقابله با انعقاد معاملات صوری دانست که آثار حقوقی-اجتماعی مطلوبی به دنبال دارد. لذا بر پایه دکترین ولایت فقیه، حکومت می‌بایست با اجباری کردن انجام معاملات به این روش، گامی مهم در جهت مقابله با جرم انعقاد معاملات صوری بردارد.

واژگان اصلی: بیت کوین، قراردادهای نوین، معاملات غیر واقعی، حمایت حقوقی، الگوی اسلامی-ایرانی.

۱. عضو هیات علمی گروه حقوق، واحد سلماس، دانشگاه آزاد اسلامی، سلماس، ایران (نویسنده مسئول)

مقدمه و بیان مسئله

معامله یکی از مهم‌ترین پرکاربردترین اعمال انسان‌ها بوده و لازمه تأمین مایحتاج یک زندگی عادی می‌باشد. برخی معاملات به صورت روزمره و پرتکرار انجام شده که از آن دیگر به‌عنوان معامله نام برده نمی‌شود، همچون خرید کالاهای مورد نیاز از مغازه‌ها. برخی دیگر از معاملات به دلیل کلان بودن کمتر انجام می‌شود. مثلاً ممکن است معامله خرید یک منزل در طول عمر هر فرد یک‌بار انجام شود. به هر حال نقش مهم معاملات در زندگی انسان‌ها، فقها و حقوقدانان را بر آن داشت که در این خصوص، مباحث متعددی را مطرح نمایند. بخش قابل توجهی از مباحث فقهی به بیع اختصاص داشته و قانون مدنی نیز به‌صورت گسترده در خصوص معاملات صحبت کرده است. با ورود ریمارز به دنیای اقتصاد، معاملات صورتی جدید به خود گرفت که از آن با نام «قرارداد هوشمند» نام می‌برند. در این نوع از قراردادها، تمامی تعهدات قراردادی به‌صورت خودکار انجام می‌شود. یکی از معضلات معاملات، نوع صوری آن است. بدین معنا که گاه فرد/افرادی باهدف بهره‌مندی از آثار معاملات، بدون وجود نیت معامله، تنها سند آن را منعقد کرده و بدین‌صورت بدون استحقاق واقعی مزایای معاملات، از آثار آن بهره‌مند می‌گردند که برخلاف اصول حقوق عامه می‌باشد. جنبه‌های مختلف قرارداد هوشمند ناشناخته بوده و لیکن متخصصین فنی این حوزه معتقدند که به‌واسطه این روش جدید معاملاتی، می‌توان امکان عقد معاملات صوری را از بین برد.

باتوجه به آثار منفی معاملات صوری بر جامعه، نیاز است که به هر طریق ممکن جلوی این پدیده گرفته شود. بنابراین نیاز است که به لحاظ علمی، لزوم اجباری شدن سازوکاری که متخصصان فنی آن معتقدند که می‌تواند مانع انعقاد قرارداد صوری شود بررسی گردد.

۱- اهداف و سؤالات پژوهش

سؤال تحقیق این است که اولاً اثر قطعی هوشمندسازی قراردادها چیست و باتوجه به این اثر، می‌توان نسبت به هوشمندسازی قراردادها الزام تعیین کرد؟ هدف پژوهش آن است که مستند به بیانات فقها و اصول فقه و حقوق، لزوم استفاده از این سازوکار تبیین شود.

۲- پیشینه پژوهش

صادقی و ناصر (۱۳۹۷) بیان داشتند که یکی از آثار این قراردادها، افزایش ریسک معاملات صوری است. رستمی و ناصر (۱۳۹۷) در مطالعه تطبیقی با حقوق انگلستان، چنین عنوان کرده که کامن‌لای انگلستان با رسمیت‌شناسی این نوع معاملات و اعطای اختیارات به ضابطین دادگستری موفق به شناسایی معاملات صوری شده است. ناصر و صادقی (۱۳۹۸) عنوان کردند که در این کشور، معاملات صوری در طول یک قرن اخیر به حداقل رسیده است. ناصر و رضوی (۱۳۹۸) نیز امکان‌سنجی حذف برخی اختیارات در معاملات الکترونیکی را به تأیید رساندند.

در خصوص مشروعیت قراردادهای هوشمند بحث فراوان بوده که جملگی تحقیقات به استناد بیانات جمهور فقها، مشروعیت آن را تأیید کرده‌اند. اکثر تحقیقات پیشین این حوزه به اثر هوشمندسازی قراردادها بر معاملات صوری اشاره کرده‌اند، اما تاکنون هیچ‌یک از تحقیقات به لزوم استفاده از این سازوکار با هدف کاهش معاملات صوری نپرداخته و این پژوهش برای نخستین بار در این خصوص بحث کرده که جنبه نوآوری پژوهش کنونی می‌باشد.

۳- روش تحقیق

از آنجاکه این تحقیق از پژوهش‌های بنیادی از نوع مطالعه تحلیلی-توصیفی است که در آن از روش‌های استدلال و تحلیل عقلایی بر پایه‌ی مطالعات اسنادی (کتابخانه‌ای) بهره گرفته می‌شود، لذا روش گردآوری اطلاعات روش کتابخانه‌ای می‌باشد که مأخذیابی، گام نخست این پژوهش خواهد بود و از طریق فیش‌برداری یا تحقیق و تفحص در آثار علمی بهره‌مند شده است.

۴- مبانی نظری قراردادهای هوشمند

هوشمند در لغت به معنای حکیم (فرهنگ لغت دهخدا)، زیرکی (فرهنگ لغت عمید) و زرنگ (فرهنگ لغت معین) آمده است. هوشمند معادل فارسی واژه لاتین *Smart* به معنای خودکار انجام شدن و دارای هوش مصنوعی است. اخیراً سازوکار هوشمند شدن اجرای قراردادها معرفی شده که اعمال قراردادی از ابتدا تا انتها به صورت خودکار صورت می‌پذیرد. این قراردادها می‌توانند هم عقود تملیکی و هم عقود عهدی را پوشش دهند. عقود تملیکی در قالب انتقال مالکیت کالا در ازای وجه یا کالا در برابر کالا داده و عوض قراردادی در آن‌ها می‌تواند

دارایی‌های دیجیتالی مانند توکن، ارزهای رمزنگاری شده مانند اتریوم یا دارایی‌های هوشمند باشد (عسکری، ۱۴۰۰: ۲۷۱).

۴-۱ مزایا و معایب

برای قرارداد هوشمند مزایای فراوانی متصور است؛ از جمله عدم امکان جعل، اجرای خودکار تعهدات، افزایش ریسک معاملات صوری، ضمانت اجرای بهتر تعهدات و ... در عین حال برای این قراردادها معایبی نیز متصور است. مهم‌ترین چالش این قراردادها، عدم شکل‌گیری عرف حقوقی مرتبط بدان است. ساز و کارهای جامعه از نظر حقوقدانان تفسیر شده، لیکن بخش مهمی از ماهیت حقوقی آن‌ها حسب عرف شکل می‌گیرد که گاه بر مسائل تقنینی نیز اثرگذار است. برای مثال قراردادهای خرید و فروش یا اجاره، آن‌چنان پرکاربرد و با سابقه هستند که عرف حقوقی مرتبط بدان‌ها کامل بوده و قانون‌گذار از آن با نام عقود معین نام می‌برد. در این وضعیت خلأ حقوقی در این نوع معاملات به حداقل رسیده است. اما ساز و کارهای جدید حقوقی در ابتدا از مشکل فقر عرف حقوقی رنج برده و مبانی آن رفته‌رفته با طولانی شدن سابقه آن تقویت می‌گردد. در عین حال آشنایی با این ساز و کار نیز اندک است. از آنجاکه وسیله پرداخت در قراردادهای هوشمند، ارز دیجیتال است، هنوز بسیاری از شهروندان به طریق استفاده از آن آشنایی ندارند. در عین حال در وضعیت کنونی که جایگاه اقتصادی پول سنتی از رمزارز قوی‌تر است، نوسانات ارزش رمزارز می‌تواند جریان حقوقی معاملات هوشمند را کاملاً متأثر نموده و گاه به ابطال آن بیانجامد. از طرف دیگر زیرساخت‌های حقوقی-اقتصادی در خصوص استفاده از رمزارز هنوز تکمیل نشده و در وضعیت کنونی انعطاف در این قرارداد اندک است. برای مثال هرگونه اقاله جزئی در این قراردادها مستلزم طی مراحل پیچیده می‌باشد. البته امید است که چالش‌های مذکور در خصوص قراردادهای هوشمند در اثر کثرت استفاده از آن، به تدریج مرتفع شده و زمینه استفاده گسترده از مزایای آن فراهم شود.

۴-۲ جایگاه رمزارز

بر اساس پیش‌بینی حقوقی-اقتصادی، در آینده دیگر پول کاغذی متمرکز وجود نداشته و رمزارز به صورت جهانی وسیله پرداخت ثمن معاملات است. در معاملات هوشمند وسیله پرداخت ثمن معامله، رمزارز است. با توجه به پشتیبانی موجود از قرارداد هوشمند، مبالغ تعیین شده از حساب‌های کاربری تعریف شده، در موعد مقرر جابجا می‌شود. انتقال وجه از کیف پول الکترونیکی رمزارز بسیار ساده است، لیکن محل مصرف آن می‌بایست برای پشتیبان تعریف شود.

این خصیصه در آینده مانع از زورگیری شده و مبالغ هزینه شده می‌بایست با کالا/خدمات خریداری شده تناسب داشته باشد. بنابراین با تعریف محل خرج مبلغ از کیف پول که پرداخت ثمن معامله می‌باشد، نیازی به اراده طرفین برای پرداخت نبوده و در موعد مقرر مبلغ مدنظر پرداخت خواهد شد. پشتیبان انتقال وجه با تعریف قرارداد هوشمند، این چنین انتقالی را انجام خواهد داد. بنابراین رمزارز جایگاهی ویژه در معاملات هوشمند داشته که خودکار شدن پرداخت‌ها از آثار آن است. اقدامات متقابل در خصوص عدم پرداخت نیز قابل تبیین است.

۴-۳ قراردادهای و تعهدات آن

یکی از اجزای اصلی هر قرارداد، تعهدات قراردادی می‌باشد. ضمانت اجرای هر تعهد، دغدغه ذهنی طرفین معامله بوده و برحسب تجربه، سعی شده که با ضمانت‌های قراردادی مانع از شانه خالی کردن طرف مقابل از تعهدات شد (کاتوزیان، ۱۳۸۲: ۷۴). در قراردادهای هوشمند، تعهد به صورت خودکار انجام شده و امکان عدم وفای به عهد به حداقل خواهد رسید (مراذزاده، ۱۳۹۵: ۱۱۲). این مهم، یکی از دغدغه‌های اصلی فقها می‌باشد که از آن با عنوان «وفای به عهد» نام برده‌اند.

بحث در خصوص مشروعیت قرارداد هوشمند خارج از موضوع پژوهش کنونی می‌باشد. اما به ذکر این نکته اکتفاء شده که به موجب آیات و روایات، فقها بیان داشته‌اند که اساس یک معامله وفای به عهد است. بنابراین اگر هر صورت از معاملات وفای به عهد را در نظر گیرد، آن معامله صحیح است. بنابراین معاملات الکترونیکی و هوشمند صحیح هستند (کازرانی، ۱۳۹۹: ۱۱۵). دغدغه فقها در خصوص وفای به عهد، اگر با ضمانت بهتری همراه باشد، نه تنها امری مشروع بوده، بلکه می‌بایست الزامی نیز گردد. مبنای ولایت فقیه آن است که حکومت اسلامی هر آنچه برای مصلحت جامعه ضرورت دارد و به نظر علما، صحیح است، می‌تواند الزامی نماید. بحث دخالت حکومت در قیمت‌ها نیز از همین ادله نشأت گرفته است. بنابراین، می‌توان چنین بیان داشت که وفای به عهد در معاملات هوشمند به صورت مثبت دستخوش تغییر شده و نه منفی. بنابراین بحث مشروعیت قرارداد هوشمند امری بدیهی است و در باتوجه به اثر مثبت موردنظر، می‌توان بر مبنای مصلحت جامعه اسلامی این رویه اختیاری را اجباری نمود.

اصل موضوع اجرای خودکار تعهدات در واقع انجام فعلی است که در قانون توصیه شده است. بنابراین این فعل می‌بایست مورد حمایت قانون قرار گیرد. در واقع قانون برای حمایت از افعال مثبت موادی را مقرر کرده است. برای تبیین این مهم به روایت فقهی و نحوه قانون‌گذاری

مرتبط اشاره شده است (رنجبر آذربایجانی، ۱۳۹۵: ۵۵).

گویند روزی فردی نزد امیرالمؤمنین رفته و به وی می‌گوید، منزلی را خریدم، آیا نیاز است که معامله را بر روی پوست، نگارش کنم؟ آن حضرت پاسخ داد که اگر شرایط معامله را پذیرفته است، آن حق بر گردن هر دو است. اما اگر محتمل به خیار است، حتماً معامله را نگارش کن (علامه حلی، السرائر، ۱۴۱۴ ه.ق: ۲۰). از این روایت چنین استنباط می‌شود که از دیدگاه فقهی، تنها قبول لفظی کافی است و لیکن جهت اثبات محتوا و ممانعت از تغییر گفته بر روی کاغذ، نگارش کنند. از دیدگاه حقوق اسلامی، صرف توافق لفظی، موجب ایجاد تعهد الزام‌آور برای طرفین است. بعدها با تشکیل نظام نوین حقوقی، ادارات ثبت توسط قوه قضائیه تأسیس شد تا از حقوقی مانند موردی که ذکر شد حمایت صورت پذیرد. قانون‌گذار در حمایت از اجرای تعهدات قراردادی، در ماده ۲۱۹ ق.م.ا بیان داشته که عقودی که بر طبق قانون واقع شده باشد بین متعاملین و قائم‌مقام آن‌ها لازم‌الاتباع است مگر این‌که به رضای طرفین اقاله یا به علت فسخ شونده البته بحث لزوم اجرای تعهدات قراردادی آن‌چنان بدیهی است که نیازی به ذکر در قانون نبوده و این مهم در عرف جایگاهی ویژه دارد. بنابراین، می‌توان بیان داشت که اصل «اجرای تعهدات» همسو با اصول اولیه فقه و حقوق بوده و نیازمند حمایت قانونی و قضائی دارد. بنابراین قرارداد هوشمند که اصل تعهدات را به صورت خودکار اجرا می‌نماید، می‌بایست مورد حمایت قانون‌گذار قرار گیرد.

۴-۴ همزمانی با قراردادهای سنتی

در حال حاضر، قراردادهای سنتی در معاملات رواج داشته که از جمله کاربردهای آن می‌توان به قرارداد بین وکلا و موکلین اشاره داشت. اما قراردادهای عادی نیز وجود دارد. پیش از ورود قراردادهای هوشمند به زندگی روزمره افراد، ابتدا قرارداد الکترونیکی به زندگی انسان‌ها وارد شد (تخله، ۱۳۹۶: ۴۸۵؛ داراب پور، ۱۳۹۷: ۴۳). با توجه به اهمیت اصل رضایت در خصوص بیع که در ماده ۱۹۰ ق.م.نیز منعکس شده است، پذیرش عقد قرارداد به صورت الکترونیکی به معنای قبول آن بوده و کاملاً نافذ است. در خصوص قرارداد هوشمند، امروزه برخی بانک‌ها قرارداد وام را به صورت هوشمند تنظیم کرده و این به معنای ایجاب است. مشتری بانک که حاضر به اجرای توافق با قرارداد هوشمند است، این ایجاب را پذیرفته و بنا به ماده ۱۹۰ ق.م. این قرارداد نافذ است.

^۱ قانون مدنی ایران، مصوب ۱۳۱۱

اما با این حال بسیاری از بانک‌ها هنوز قرارداد وام را به صورت سنتی تهیه و تنظیم نموده که این مورد نیز معتبر است. به نظر می‌رسد تا مدت‌های طولانی می‌بایست با دو مدل قراردادهای هوشمند و سنتی تعامل داشته و با توجه به شرایط صحت معاملات که هیچ شکل خاصی را برای معامله تعیین نکرده و تنها لزوم رعایت شروطی را پیش‌بینی کرده، کاملاً نافذ خواهند بود.

منظور از انحصار آن است که در معاملات تنها یک نوع خاص حکم‌فرما شده و هرگونه تغییر شکلی آن به معنای عدم اعتبار قرارداد باشد. ممکن است در آینده برخی جوامع، تنها نوع صحیح معاملات، هوشمند بوده و قرارداد سنتی هیچ اعتباری نداشته باشد. معاملات الکترونیکی با توجه به تأیید صحت آن توسط فقهای محترم و رسمیت بخشی به آن به موجب ق.ت.ا، اما به‌عنوان تنها سازوکار معاملات نبوده و قانون‌گذار در این باره استثناء قائل شده است. ماهیت و اثر یک سازوکار، اساس اعتبار آن را تعیین می‌کند. اسناد تجاری در سال‌های اخیر از نوع سنتی به الکترونیکی تغییر یافته است (خانی و مریوانی، ۱۳۹۵: ۱۰۰). اما در شرایط عادی و کنونی که افراد حاضر در یک معامله از کم‌وکاست این نوع اسناد اطلاع کامل دارند، در صورت نبود مشکل خاص در استفاده از آن، ماهیت و اثر یکسانی دارد و الکترونیکی شدن یک سند تجاری، دلیل بر بی‌اعتباری آن نیست.

تفاسیر فقهی این پیام را داده که ماهیت و اثر قراردادها و اسناد الکترونیک با نوع سنتی آن یکسان است (خادمی کوشا، ۱۳۹۷: ۲۱۰). قانون‌گذار نیز به تبعیت از نظریات فقهی، «ق.ت.ا» را مصوب نمود. اما ماده ششم این قانون، برای اسناد الکترونیکی، سه استثنای اسناد مالکیت اموال غیرمنقول، فروش مواد دارویی به مصرف‌کنندگان نهایی و اعلام، اخطار، هشدار و یا عبارات مشابهی که دستور خاصی برای استفاده کالا صادر می‌کند و یا از به‌کارگیری روش‌های خاصی به صورت فعل یا ترک فعل منع می‌کند را قرار داده است. در بین منابع مختلف فقهی و حقوقی، تاکنون پیام یکسان بودن ماهیت و اثر نوع الکترونیکی سند بود، اما این استثناء با توجه به نقش شورای نگهبان در تصویب قانون، طبیعتاً مبنای فقهی دارد. استثنائات یادشده در راستای حفظ حقوق عامه جامعه بوده و فقهای محترم با وجود رسمیت شناختن امورات الکترونیکی، به دلیل تفاوت در اثر این سه مورد، در ماده ششم آن‌ها را استثناء قرار داده‌اند.

^۱ قانون تجارت الکترونیکی، مصوب ۱۳۸۲

با استدلال مشابه می‌توان بیان نمود که در موارد خاصی که هنوز ناشناخته است، اگر اثر قرارداد هوشمند با نوعی قرارداد سنتی یکسان نبوده و موجب ایجاد مشکلاتی شود، براساس اصول فقهی می‌بایست کاربرد این سازوکار را در مورد خاص منع کرده و قانون‌گذار نیز می‌بایست در این خصوص تقنین مناسب انجام دهد. بنابراین انحصار در استفاده از قرارداد هوشمند می‌تواند اندکی به دور از واقعیت باشد.

۴-۵ معاملات بدون قصد رضا

واژه «صوری» با «صورت» به معنای ظاهر هم‌خانواده است. صوری در لغت به معنای ظاهری و سطحی (فرهنگ لغت عمید) و صفت نسبی (فرهنگ لغت عمید) آمده است. در اصطلاح اگر معامله‌ای واقع نشده و تنها باهدف انجام برخی امور سند معامله نگاشته شود به آن معامله صوری گویند (بهرامی احمدی، ۱۳۹۴: ۱۲۸). در معامله صوری عنصر رضایت وجود نداشته و بنابراین این معامله صراحتاً باطل بوده و اسناد مرتبط بدان نیز فاقد اعتبار خواهند بود. به‌موجب ماده ۲۲۶ ق.ت^۱ نیز «اگر در محکمه ثابت شود که معامله به‌طور صوری یا مسبوق به تبانی بوده است، آن معامله خودبه‌خود باطل، عین و منافع مالی که موضوع معامله بوده است مسترد می‌گردد.»

باتوجه به موارد مذکور، می‌توان بیان داشت که یک معامله صوری در صورت اثبات وضعیت آن هیچ اعتباری نخواهد داشت. اما شناخت صوری بودن یک معامله، امری بس دشوار بوده و به‌موجب اصل ۳۷ ق.ا.ا^۲ تا زمان اثبات یک مهم با ادله قابل قبول، نمی‌توان نسبت به آن حکم صادر کرد (بهرامی احمدی، ۱۳۹۴: ۱۲۵). معاملات صوری معمولاً با اطمینان نسبت به طرف مقابل انجام می‌شود. مثلاً شخصی که منزل خود را به‌صورت صوری معامله نموده و آن را به فردی دیگر سپرده، از بازگشت این ملک در موعد مقرر و یا امکان استفاده از آن اطمینان دارد. این ضمانت یا به‌صورت قول شرف و اطمینان عادی بوده و یا با در دست داشتن اسناد ضمانت دیگری همچون اسناد تجاری ممکن است. از آنجاکه در دعاوی مدنی، قاضی قانونا و عرفا مجاز به تحصیل دلیل نمی‌باشد و جمع این ادله برعهده طرفین دعواست (تعدیل یافته در ماده ۱۹۹ ق.آ.د.م^۳، اثبات وضعیت صوری بودن یک معامله در شرایط عادی عملی بسیار مشکل است (حسینی نیک، ۱۳۹۱: ۴۷۱).

^۱ قانون تجارت، مصوب ۱۳۱۱

^۲ قانون اساسی ایران، مصوب ۱۳۵۸، بازنگری شده در سال ۱۳۶۹

^۳ قانون آیین دادرسی مدنی

ویژگی معاملات هوشمند اجرای تعهدات به صورت خودکار است. بنابراین شخصی که معامله صوری را به صورت هوشمند منعقد می‌نماید، می‌بایست منتظر اجرای تعهدات خودکار آن باشد. در این حالت دو فرض متصور است. نخست این‌که کلیه معاملات در کشور هوشمند بوده و معاملات سنتی دیگر جایگاهی نداشته باشد. در این صورت محل خرج کرد به وسیله رمز ارز مشخص بوده و مقصد آن به راحتی قابل رهگیری است. حتی اعطای هبه و کمک بلاعوض نیز قابل رهگیری بوده و هر پرداختی متناسب با خرید مورد نظر انجام می‌شود و غیر از آن امکان جابجایی وجه وجود ندارد. تحت این شرایط می‌توان به راحتی وضعیت صوری بودن یک معامله را تشخیص داد. در حالت دوم، قرارداد هوشمند در تمامی موارد اجباری نشده و قراردادهای سنتی به قوت خود باقی است. تحت این شرایط، امکان پرداخت وجوه بدون خرید ممکن بوده و تنها ریسک انجام معاملات صوری افزایش می‌یابد.

۱-۵-۴ آثار حقوقی

همان‌طور که اشاره شد، در صورت اثبات وضعیت صوری بودن معامله، آن معامله باطل بوده و اثری نخواهد داشت و این مهم در اکثر متون فقهی بیان شده است. به موجب مواد قانونی که به آن اشاره شد نیز معاملات صوری باطل و غیر نافذ است. اما در وضعیت فعلی که امکان شناسایی معاملات صوری اندک است، با توجه به اثر معاملات صحیح، از این معاملات استفاده‌هایی می‌گردد.

گاه برای دریافت امتیازات خاص، معاملات صوری انجام می‌شود. برای مثال با هدف دریافت امتیاز مسکن ملی، فردی منزل خود را به نام دیگری انتقال می‌دهد. در این صورت وی از امتیاز افرادی استفاده کرده که در واقع نیازمند این طرح هستند (مکارم شیرازی، ۱۳۸۲: ۱۴۱). اگر با تفسیر موسع به منشور حقوق شهروندی نگاه انداخته شود، این چنین سوءاستفاده‌هایی موجب تعرض به حقوق شهروندی بسیاری از مردم خواهد بود (داوری، ۱۳۸۸: ۱۴۲).

بر بررسی مفاد آئین دادرسی دادگاه‌های عمومی و انقلاب در امور مدنی و کیفری در بحث ادله اثبات، می‌توان به اثر اماره‌ای معاملات صوری اشاره کرد. بنابراین با یک معامله صوری ممکن است وضعیتی غیر واقعی در دادگاه به اثبات برسد که طبیعتاً برای نظام قضائی مطلوب نیست. در این صورت مسئولیت‌های مدنی و کیفری به صورت غیر واقعی منتسب می‌گردند.

ماحصل بحث اینکه اثر یک معامله صوری، اثبات وضعیت غیر واقعی بوده که به سبب آن حقوق فرد/افرادی ضایع شده و موجب سوءاستفاده‌هایی می‌شود. بنابراین لزوم ممانعت از انجام

معاملات صوری می‌تواند یک ضرورت حقوقی محسوب گردد. استفاده از معاملات هوشمند می‌تواند زمینه شناسایی این معاملات را فراهم دارد.

۴-۵-۲ مسائل حقوقی

به موجب ماده ۱۲۸۴ ق.م، سند عبارت است از هر نوشته که در مقام دعوی یا دفاع قابل استناد باشد بنابراین سند نوشته‌ای است که مؤید یک واقعیت باشد. مثلاً سند مالکیت خودرو نشان از وضعیت مالکیت آن دارد. یا مثلاً سند تجاری چک نشان از وضعیتی است که «ق.ت» در این خصوص تبیین کرده است. اما در معاملات صوری، سندی صادر شده که اثر واقعیت نیست. بنابراین اثر سند صادره موجب برهم خوردن نظم اجتماعی بوده و می‌تواند عامل سوءاستفاده تلقی شود (امامی و قهرمانی، ۱۳۹۹: ۲۰). برای مثال دولت وام‌هایی را برای اشتغال‌زایی در نظر گرفته و آن را به واحدهای تولیدی که قصد توسعه فعالیت خود را دارند اعطاء می‌نماید. اگر واحد تولیدی با معاملات صوری، به مسئولین دولتی اثبات نماید که قصد توسعه صنعت را دارد، آنگاه می‌تواند از این مزایا استفاده کرده و آن را در مقاصد دیگر بکار گیرد. متأسفانه نظارت‌های نامناسب در کشور ما زمینه این چنین سوءاستفاده‌هایی را فراهم می‌دارد. در واقع اختصاص این وام توسط دولت به معنای ایجاد حق برای اشتغال است که در سایه عدم نظارت دقیق، در مقاصد دیگر مصرف می‌شود. بنابراین صاحب آن صنعت به حقوق عامه تجاوز نموده و مستوجب برخورد خواهد بود. ذکر تمامی مصادیق معاملات صوری و بررسی آن خارج از حوصله پژوهش کنونی است، اما با تفاسیر مذکور می‌توان بیان داشت که با اثر نامطلوب معاملات صوری و صدور اسناد برای آنان، به سهولت می‌توان برای این امر سودجویانه ممنوعیت تعیین کرد و مستند به ماده ۲۱۸ ق.م و چند ماده دیگر، استفاده از آثار اسناد معاملات صوری کاملاً ممنوع بوده و می‌بایست با متخلف برخورد شود.

در بحث حقوق خصوصی، قانون‌گذار برخی مسئولیت‌های لازم‌الاجرا را تبیین کرده که تخلف از آن ممنوع است. برخی نهیات نیز در قانون مدنی بیان شده که قانون‌گذار نسبت به مقابله با آن اقدام می‌نماید. در بحث حقوق کیفری نیز قانون‌گذار با جرم‌انگاری برخی افعال مثبت و منفی (فعل یا ترک فعل) برای برخی اعمال مجازات تعیین کرده است. اما سؤال اینکه ضمانت اجرای این موارد چیست؟ در برخی موارد قانون‌گذار ضمانت‌هایی قرار داده و با نظارت دقیق نسبت به ممانعت از تکرار آن اقدام می‌نماید. مثلاً با توجه به ممنوعیت نوشیدن الکل، ضابطین دادگستری سریعاً با این جرم مشهود مقابله کرده و دادگاه‌های کیفری نیز در این موارد حد جاری می‌نمایند؛ اما

در خصوص برخی نهیات، هم نظارت ضعیف بوده و ضمانتی خاص برای این مورد اندیشیده نشده است (ابراهیمی غفار، ۱۳۹۶: ۱۴۲). چنانچه بیان شد یک معامله صوری مستوجب صدور سندی است که دارای آثار حقوقی خواهد بود که مستحق طرفین معامله نمی‌باشد. در قانون مدنی مستقیماً به ممنوعیت این مهم اشاره نشده، اما با ذکر عنوان «باطل است» نظام قضائی را ملزم کرده که در صورت شناسایی صوری بودن یک معامله آثار آن را ملغی اعلام کند (بهره‌مند و همکاران، ۱۳۹۳: ۱۵۵). از تفسیر موسع این قوانین می‌توان ممنوعیت معاملات صوری را دریافت. اما نظارتی صحیح برای شناسایی معاملات صوری وجود ندارد و درعین حال مجازاتی خاص برای این مهم پیش‌بینی نشده است. تنها با تفسیر موسع از بحث مسئولیت‌های مدنی و کیفری، می‌توان ضمن ملغی دانستن آثار این معاملات، طرفین معامله صوری را به جبران خسارت ایجادشده به واسطه معامله صوری و همچنین در برخی موارد، مجازات محکوم نمود.

با وجود خلأ تقنینی در این حوزه، می‌توان براساس تفسیر مفاد قوانین مدنی و تجارت، لزوم مقابله با این پدیده را محرز دانست. در واقع حکومت می‌بایست باهدف امنیت معاملات، زمینه ممنوعیت چنین عملی را فراهم دارد. مثلاً پلیس راهنمایی و رانندگی که ورود به یک محدوده را ممنوع کرده، با ایجاد موانعی سعی می‌نماید که به‌طور کامل از ورود به محدوده ممانعت نماید. طبیعتاً برای پلیس پرهزینه است که به‌صورت دائمی برای ممانعت از ورود به آن منطقه نیروی نگهبان قرار دهد. لذا با قرار دادن موانعی، از ورود به آن منطقه ممانعت می‌نماید. معاملات هوشمند می‌تواند مانعی برای مقابله با این پدیده (معاملات صوری) شود. همان‌طور که بیان شد، حتی اگر معاملات سنتی به قوت خود باقی بماند، امکان شناسایی معاملات صوری ممکن بوده و ریسک این معاملات برای طرفین افزایش می‌یابد. به‌طور یقین می‌توان اعلام کرد که در چنین وضعیتی آمار معاملات صوری که هرگز به‌طور دقیق قابل یافتن نیست، به‌مراتب کاهش داشته که این مهم برای امنیت اجتماعی ضرورت دارد.

۶-۴ امنیت معاملات

اگر استفاده از یک حیلۀ در جامعه باب شود، امنیت برخی از امورات اجتماعی به خطر می‌افتد. البته امنیت اجتماعی و اقتصادی دارای ابعاد مختلفی بوده که بحث در این خصوص خارج از پژوهش کنونی است. اما جهت ارتباط امنیت اقتصادی با معاملات صوری به‌طور مثال ذکر شود که اگر پول‌های تقلبی به بازار وارد شده، به‌نحوی که تشخیص آن‌ها اصلاً ممکن نباشد، معاملات

توسط پول انجام نشده و با رکود در معاملات، تأمین نیازهای مردم با مشکل روبرو خواهد شد. تحت این شرایط مردم به‌مانند قدیم به مبادله کالا به کالا اقدام کرده که برای حیات اقتصادی و معاملات روزمره، نامطلوب ارزیابی می‌شود. بنابراین نیاز است که با تأمین امنیت معاملات، زمینه استفاده شهروندان از مزایای معاملات عادی فراهم گردد.

۴-۶-۱ نیت

همان‌طور که بیان شد، معامله صوری یک وسیله برای دستیابی به اهداف نامشروع می‌باشد. برای مثال ذکر شود که در حال حاضر بسیاری از زنان در حال طلاق، به دلیل معاملات صوری همسرشان قادر به تأمین مهریه که حق قانونی آنهاست نخواهند بود. بنابراین با هدف امنیت اقتصادی جامعه نیاز است که معاملات صوری شناسایی و سپس بلااثر شوند. معاملات صوری در فقه به موجب قاعده «العقود تابعه للقصود» به دلیل فقدان قصد انشای واقعی و درونی باطل می‌باشند. بر طبق این قاعده، وجود یا عدم عقد تابع قصد طرفین عقد است. این قاعده را همه فقیهان قبول دارند و جزء قواعد متداول بین فقهاست. درباره معنای این قاعده دو احتمال مطرح شده است. یک معنا آن است که هیچ عقد یا ایقاعی بدون قصد محقق نمی‌شود، مانند عقودی که توسط شخص مست یا خواب یا غافل صورت می‌گیرد. معنای دیگر آن است که ارکان و آثار عقود زمانی بر آنها مترتب می‌گردد که با قصد صورت گیرند. درهرحال، ارکان و لوازم و احکام اساسی عقود باید قصد شوند و اگر هر یک از این‌ها قصد نشوند، عقد به‌طور صحیح تحقق نمی‌یابد و معنای قاعده فقط این نیست که نوع عقد و اثر آن قصد شود، بلکه عقد وقتی محقق می‌شود که قصد شود و عقد در حقیقت همان اراده درونی می‌باشد و به‌صورت مجازی به ایجاب و قبول ظاهری اطلاق می‌گردد (فاضل لنکرانی، ۱۴۲۱ ه.ق: ۱۲۵). بنابراین قصد غیرواقعی می‌تواند موجب تقاضای غیرواقعی شود. در صورت رسمیت این قصد، نظام اقتصادی و اجتماعی با مشکل روبرو خواهند شد. بنابراین شناخت معاملات صوری و ممانعت از آن برای حیات اقتصادی و اجتماعی ضرورت دارد. برای اثبات این قاعده دلایل متعددی از جمله اجماع، انتفای موضوع، اصل و بنای عقلا ذکر شده است، اما بهترین استدلالی که به نظر می‌رسد این است که گفته شود تابعیت عقد از قصد حکمی عقلی و وجدانی است، زیرا عقد از عناوین قصديه و امور قلبیه می‌باشد و قصد عنصر تشکیل‌دهنده آن است، هم چنانکه نشستن و برخاستن بدون قصد احترام یا اهانت نمی‌تواند چنین معنایی داشته باشد، گفتن الفاظ بدون قصد هم نمی‌تواند بیع یا هبه یا اجاره و مانند آنها را به وجود آورد.

فقها برای اثبات معامله صوری به روایت «انما الاعمال بالنیات» نیز استناد کرده‌اند. منظور از روایت این است که اعمال انسان تابع نیات آن‌ها می‌باشد و نیت را به معنای قصد انجام عمل و شرایط آن می‌دانند. از آنجایی که اعمال اعم از معاملات و عبادات می‌باشد، بنابراین سخن کسانی که نیت را به معنای قصد تقرب به خدا می‌دانند و اعمال را نیز منحصر در عبادات ساخته‌اند، سخن درستی نیست (طبرسی، ۱۳۳۷ ه.ق: ۲۵۱). همین مسئله یکی از نیازمندی‌های اجتماعی است. در صورت وجود قصد غیرواقعی، پاسخ‌های واقعی داده شده با آن، مخل نظم اجتماعی خواهد بود. حقوق واقعی افراد به واسطه قصد غیرواقعی خدشه دار شده و بنابراین نیاز به شناخت این نوع از نیات محسوس است.

برای صحت عقد لازم است که اراده واقعی و حقیقی با مصداق خارجی تطابق داشته باشد. بنابراین درجایی که اراده واقعی با قصد طرف مقابل یا با مصداق خارجی تطبیق نکند، عقد باطل است (عبده، ۱۱۰۰ ه.ق: ۱۴۵). زیرا آنچه مورد قصد انشاء بوده، تحقق نیافته است، مانند این که شخص گلدانی را بدین گمان که از طلا است می‌خرد، درحالی که واقعیت جز این است و گلدان تنها لایه‌ای از آب طلا بر خود دارد (موسوی و عظیمی گرگانی، ۱۳۹۸: ۸۰). بنابراین عقد مزبور باطل می‌باشد، بر همین مناسبت که ماده ۳۵۳ ق.م مقرر می‌دارد: «هرگاه چیز معینی به عنوان جنس خاص فروخته شود و درواقع از آن جنس نباشد، بیع باطل است و اگر بعضی از آن از غیر جنس باشد، نسبت به آن بعض باطل است و نسبت به مابقی مشتری حق فسخ دارد.»

ماحصل بحث این که یکی از ارکان نظم اجتماعی، تقاضا برای نیت واقعی است. فقها از این جهت نیت را لازمه یک عقد صحیح دانسته‌اند که با تمایل یک شخص، آثار خاص آن شکل می‌گیرد. در اینکه معاملات صوری برهم زننده نظم اجتماعی است، شکی نیست و فقها به این مورد اشعار داشته‌اند. قانون‌گذار نیز به تبعیت از بیانات فقها، این نوع معاملات را باطل دانسته و مفاد آن را در قوانین تجارت و مدنی ذکر نموده است. اما سازوکار شناسایی این معاملات و اقدامات مقابله‌ای با آن را لحاظ ننموده که مورد انتقاد حقوقدانان می‌باشد.

۴-۶-۲ الگوی اسلامی-ایرانی

باتوجه به آنچه بیان شد، یکی از بایسته‌های نظم اجتماعی و اقتصادی، مبارزه با قراردادهای صوری است. بر مبنای نظریه ولایت فقیه، این مسئولیت بر دوش حاکم اسلامی است. ذیلاً با ذکر سه روایت به بحث در مورد مسئولیت حکومت اسلامی در این خصوص پرداخته شده است.

امیرالمؤمنین زمانی که مالک اشتر را به‌عنوان والی مصر تعیین کردند، در نامه‌ای خطاب به ایشان دستورالعمل‌هایی را تعیین کردند. از جمله، فرمودند از احتکار ممانعت کن، زیرا رسول خدا از آن منع فرمودند و باید دادوستد، بدون سخت‌گیری عامل و نرخ‌هایی که موجب اجحاف به هریک از فروشنده و خریدار نباشد انجام پذیرد (موسویان، ۱۳۸۶: ۴۱).

در روایتی از امام صادق در مورد قیمت‌گذاری پرسیدند، حضرت فرمودند: «امیرالمؤمنین بر کسی قیمت تعیین نمی‌کردند، ولی هرکسی که در معامله با مردم کم می‌گذاشت، به او گفته می‌شد؛ همان‌گونه که مردم معامله می‌کنند معامله کن و یا از بازار مسلمانان خارج شو! مگر اینکه طعام بهتری از طعام دیگران داشته باشی».

مطابق این روایت، فقط در صورتی اجازه داده می‌شد فروشنده‌ای به قیمتی بالاتر از قیمت بازار بفروشد که جنس مرغوب‌تری را ارائه می‌کرد.

روایات فوق بیان داشته که حکومت ملزم است که در مواردی که مشکلات اقتصادی ظهور می‌نماید به قضیه ورود کند. مثلاً در زمانی که نرخ برخی کالاها افزایش یا کاهش نامعقول می‌یابد، برای مقابله با آن دست‌به‌کار شده و خود تعیین‌کننده نرخ باشد. در حال حاضر بر مبنای این وظیفه است که در زمان کمبود کالا، دولت رأساً نسبت به واردات اقدام می‌نماید و در صورت لزوم دولت خود به انبار کردن اجناس روی آورده تا در موقع مناسب نسبت به تنظیم بازار اقدام نماید. بنابراین می‌توان چنین استنباط کرد که برای تأمین امنیت اقتصادی و اجتماعی کشور، نیاز است که حکومت در مواقع خاص خود وارد عمل شود. جدا از بحث‌های جرم‌شناسانه مرتبط با معاملات صوری، به دلیل اثر منفی این اقدام بر نظم اقتصادی، نیاز است حکومت جهت مقابله با آن اقدام نماید که یکی از این راهکارها، می‌تواند قراردادهای هوشمند باشد که اصل مشروعیت آن از نظر فقهی و حقوقی به اثبات رسیده است.

به‌موجب بند پنجم اصل یک‌صد و پنجاه و ششم ق.ا.ا، وظیفه پیشگیری از وقوع جرم به قوه قضائیه سپرده شده است. قوه قضائیه توسط وزارت دادگستری می‌تواند پیشنهادها تقنینی خود را در قالب لایحه به قوه مقننه ارائه دهد (با موافقت رئیس قوه مجریه). بنابراین قوه قضائیه اختیارات لازم جهت پیشگیری از وقوع جرم را دارد. برای مثال تأسیس سازمان ثبت اسناد که زیر نظر قوه قضائیه می‌باشد، یک اقدامی حقوقی برای حمایت از حقوق مالکیت تلقی شده که جنبه پیشگیری از وقوع جرم نیز دارد. چراکه معاملات قولنامه‌ای بدون ثبت رسمی دارای چالش‌های فراوانی بود

که زمینه‌ساز جرائم متعدد نیز محسوب می‌شود. درعین حال دعوی حقوقی متعددی در خصوص مالکیت مطرح بوده که قوه قضائیه در راستای وظیفه حمایت از حقوق قانونی و همچنین پیشگیری از وقوع جرم با تأسیس سازمان ثبت و اسناد به مسئله مالکیت اموال غیرمنقول رسمیت بخشید و حجم پرونده‌های قضائی در این حوزه را تا حدود زیادی کاهش داد. معاملات صوری که ممنوعیت آن از نظر فقهی و حقوقی به اثبات رسید، دارای آثار منفی اجتماعی و اقتصادی می‌باشد. قوه قضائیه در راستای وظایف بیان‌شده و به‌موجب تفسیر موسع از اصل مذکور ق.ا.ا می‌بایست به هر طریق ممکن با این پدیده مبارزه نماید. از دیدگاه فنی-تخصصی هوشمندسازی معاملات حتی اگر به‌طور کامل مانع از انعقاد معاملات صوری نشود، امنیت این معاملات نامشروع را کاهش داده و قطعاً بر کاهش آمار آن مؤثر است. قوه مجریه نیز حسب مسئولیت اداره مستقیم کشور و اجرای قانون اساسی می‌تواند در مورد سازوکار مرتبط، لایحه‌ای تدوین کرده و جهت رسمیت قانونی به مجلس شورای اسلامی ارسال نماید. قوه قضائیه نیز چنین مسئولیت مشابهی دارد. البته به نظر می‌رسد که مسئولیت نظارت بر این حوزه بهتر است برعهده قوه قضائیه قرار گیرد، چراکه تجربه تأسیس سازمان‌های نظارتی همچون ثبت و اسناد زیر نظر قوه قضائیه موفق ارزیابی شده و با خط‌مشی نظارتی قوه قضائیه همسو است. ماحصل بحث این‌که برای حکومت اسلامی می‌توان حسب مسئولیت پیشگیری از جرم و حمایت از حقوق عامه، مسئولیت اجرای طرح معاملات هوشمند را تبیین نمود که جزئیات آن توسط قانون مشخص خواهد شد.

۷-۴ سیر تقنینی

چنین بیان شد که حکومت اسلامی باهدف حفظ امنیت اجتماعی می‌بایست رسماً اقدام نماید. باتوجه به این‌که معاملات صوری می‌تواند امنیت اقتصادی و اجتماعی را مخدوش نماید، حکومت اسلامی می‌بایست اقدامات مقتضی در این خصوص را مبذول فرماید. یکی از ابزارهای مقابله با معاملات صوری، اجباری شدن قراردادهای هوشمند است. طبیعتاً در نظام حقوقی امروزی، با قانون‌گذاری می‌بایست الزامات این حوزه را تبیین نمود. باتوجه به این‌که قراردادهای تخصصی بخشی از امورات اجرایی محسوب می‌شوند، نهادهای اجرایی نیز می‌توانند از اختیارات قانونی خود در این مورد بهره‌برند. پیش‌تر به مثال ایران‌خودرو در خصوص فروش خودرو با قرارداد الکترونیکی اشاره شد. اتحادیه املاک می‌تواند از اختیارات خود برای اجباری شدن معاملات هوشمند املاک استفاده کند. به همین ترتیب می‌توان در بخش‌های مختلف قراردادهای هوشمند را

اجباری نمود. اما در جنبه تدوین یک قانون جامع، بحث فراوان است. شورای نگهبان به موجب اصل چهارم ق.ا.ا. وظیفه نظارت بر قوانین مصوب را دارد. همان‌طور که بیان شد، اصل قراردادهای هوشمند از نظر فقهی پذیرفته شده و به نظر نمی‌رسد که ایراد فقهی به آن وارد گردد. پیش‌تر نیز به دو فرض هوشمندسازی قراردادها (انحصاری و نسبی) اشاره شد. باتوجه به تجربه تصویب ق.ت.ا، به نظر می‌رسد که شورای نگهبان با انحصاری شدن این قراردادها مخالفت نماید. در سال ۱۳۸۲ و در زمان رسمیت‌بخشی به قراردادهای الکترونیکی، این بحث مطرح بود که در برخی موارد خاص، اثر الکترونیکی شدن اسناد با نوع سنتی یکسان نیست و با اصلاحیه شورای نگهبان، مجلس ماده ششم را قرار داد که سه مورد یادداشت دارویی، اسناد مالکیت و اظهارهای خاص را از شمول اسناد الکترونیک استثناء کرد. در خصوص معاملات هوشمند، هنوز بحث‌های تخصصی - فنی چندان گسترده نیست. از دیدگاه فقهی، اثر هوشمندسازی قراردادها می‌بایست با نوع سنتی یکسان باشد. بنابراین می‌توان بیان داشت که انحصاری شدن قراردادهای هوشمند با مخالفت شورای محترم نگهبان روبرو شود. اما رسمیت این قراردادها بدون لغو اعتبار معاملات سنتی با شرع و قانون مغایرتی نداشته که احتمال تصویب آن بالاست. نهادهای اجرایی نیز می‌توانند از اختیارات خود جهت گسترش این قراردادها استفاده نمایند که در حال حاضر کانون وکلا در رأس رسمیت بخشی به قرارداد هوشمند در قرارداد بین وکلا و موکلین می‌باشد.

بیان شد که انحصاری شدن قراردادها به نوع هوشمند به احتمال زیاد با مانع فقهی روبرو شود. بنابراین فرض نسبی بودن این نوع قراردادها مدنظر است. برخی بیان داشته‌اند که اجباری شدن اجرای تعهدات به واسطه قرارداد هوشمند، موجب حذف معاملات صوری خواهد شد (عرب احمدی، ۱۳۹۷: ۱۴۰). برخی دیگر بیان داشته‌اند که به طرق خارج از معاملات هوشمند می‌توان تعهدی دیگر برطرف معامله قرار داشت که اثر آن خنثی شود (کازرانی، ۱۳۹۹: ۷۷). اما در عقیده غالب، بیان داشته شده که با گسترش رمزارز و شناسایی آن به‌عنوان پول رسمی، تمامی تراکنش‌ها و نیت خرج آن‌ها قابل رهگیری است. برای مثال بیان شده که در سازوکار رمزارز، امکان زورگیری وجود ندارد، چراکه محل خرج رمزارز می‌بایست مشخص شود. اگر در سال‌های آینده رمزارز (که اصل آن مورد پذیرش فقها و حقوقدانان قرار گرفته است) جایگزین پول‌های عادی شود، رهگیری محل خرج آن ممکن بوده و حتی اگر قرارداد هوشمند به صورت نسبی الزامی شود، بازهم امکان انجام معاملات صوری به حداقل خواهد رسید (دوکوهکی، ۱۳۹۸: ۴۷). پیش‌بینی متخصصین

حوزه رمزارز آن است که در آینده نه‌چندان دور رمزارز در سراسر جهان گسترش داشته و بانک‌های کنونی جای خود را به واحدهای نظارتی رمزارز می‌دهند. بنابراین در چنین شرایطی اگر معاملات هوشمند برای برخی مسائل مهم همچون معاملات خودرو ملک اجباری شود، برای حذف معاملات صوری کفایت دارد.

در خصوص لزوم اجباری شدن معاملات هوشمند صحبت شد. اگر قوه مقننه در این خصوص تصمیم‌گیری نکند، نهادهای اجرایی همچون اتحادیه مشاورین املاک، فروشندگان خودرو و ... می‌توانند با توجه به اصل مشروعیت این نوع قراردادها نسبت به اجباری شدن آن‌ها در حیطه اختیارات خود اقدام نمایند. به عقیده برخی فعالیت اقتصادی، تمامی کشورها سرانجام می‌بایست اصل رمزارز را به رسمیت بشناسند (مصلی و شریفی، ۱۳۹۹: ۹۲). در مجلس شورای اسلامی نیز بحث‌هایی پیرامون رمزارز مطرح بوده است. بنابراین می‌توان به قطع بیان داشت که سرانجام مجلس شورای اسلامی در این خصوص تصمیم‌گیری مقتضی را مبذول خواهد نمود. تصویب این قانون شباهت زیادی به تصویب «ق.ت.ا» دارد. در سال ۱۳۸۲ نهادهای نظارتی برای معاملات الکترونیکی در نظر گرفته شد. در قانون جدید نیز می‌بایست اختیار نظارتی به ضابطين دادگستری اعطاء شده و مرکزی برای رسیدگی به این امور نیز تأسیس گردد. همان‌طور که بیان شد، آینده حذف پول‌های متمرکز و استفاده رسمی از پول‌های غیرمتمرکز آن است که بانک‌های کنونی جای خود را به نهادهای نظارتی رمزارز دهند. بنابراین در قانون مرتبط می‌بایست به نهاد نظارتی این حوزه تصریح شود. پیشنهاد می‌گردد که ضابطين دادگستری مسئولیت نظارتی را عهده‌دار شوند. در سال ۱۳۸۲، مجلس شورای اسلامی به این مورد اشاره داشت که معاملات الکترونیکی در صورتی صحیح است که مرکزی برای نظارت بر مسائل الکترونیکی وجود داشته باشد. در حال حاضر پلیس فتا ضابط دادگستری در حوزه الکترونیکی محسوب می‌گردد. در مورد قرارداد هوشمند نیز می‌توان چنین مسئولیتی را به پلیس فتا و یا پلیس امنیت اقتصادی واگذار کرد. پلیس امنیت اقتصادی به‌تازگی از پلیس آگاهی استقلال یافته و مسئولیت نظارت بر مسائل اقتصادی را عهده‌دار است. با تعیین ناظر بر قراردادهای هوشمند، می‌توان آثار آن را بر امنیت اقتصادی-اجتماعی مشاهده کرد.

جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

سازوکار رمزارز و معاملات هوشمند، یک راهکار مناسب برای افزایش ریسک معاملات صوری تلقی می‌شود. حتی اگر به صورت نسبی این اقدام صورت پذیرد، بازهم در جهت افزایش امنیت اقتصادی جامعه تلقی شده و امید است که قانونگذار کشور باتوجه به این اثر، لزوم اجباری شدن آن را به صورت مراحل تقنینی پیگیری نماید. بنابراین پیشنهاد می‌شود که ضمن اجباری نمودن انجام معاملات به صورت هوشمند، مانع از اجرای معاملات صوری شد.

منابع

- ابراهیمی غفار، زهرا (۱۳۹۶). قراردادهای هوشمند و نقش آن‌ها در خلق ارزش از منظر بانک‌ها، هفتمین همایش ملی بانکداری الکترونیک و نظام‌های پرداخت، تهران.
- امامی، محسن؛ قهرمانی، حسین (۱۳۹۹). رابطه حقوق شهروندی و امنیت ملی با نگاهی به نظام حقوقی ایران، دانش انتظامی، ۱۳ (۴۹)، ۱۲-۲۴.
- بهرامی احمدی، حمید (۱۳۹۴). قواعد فقه، تهران، میزان، ج ۱، چ ۳.
- بهره‌مند، حمید؛ کوره پز، حسین محمد؛ سلیمی، احسان (۱۳۹۳). راهبردهای وضعی پیشگیری از جرائم سایبری، آموزه‌های حقوق کیفری دانشگاه علوم اسلامی رضوی، ۱۷ (۱)، ۱۴۷-۱۷۶.
- تخله، عاطفی (۱۳۹۶). آثار و انعقاد قرارداد الکترونیک در حقوق ایران، تهران، قانون یار، ج ۱، چ ۲.
- حسینی نیک، سید عباس (۱۳۹۱). مجموعه قوانین کاربردی مجد، تهران، انتشارت مجد، ج ۱، چ ۱۲.
- خادمی کوشا، محمد علی (۱۳۹۷). شرط قصد و ابراز صریح آن در قرارداد الکترونیکی از منظر فقه اسلامی، اقتصاد اسلامی، ۱۸ (۷۰)، ۲۰۵-۲۲۵.
- خانی، کامران؛ مریوانی، ناصر (۱۳۹۵). عقود الکترونیکی در فقه و حقوق موضوعه ایران، مبانی فقه و حقوق اسلامی، ۹ (۱۷)، ۹۷-۱۲۸.
- داراب پور، مه‌راب (۱۳۹۷). اصول و مبانی حقوق تجارت بین‌الملل، حقوق رقابت، نمایندگی، تجارت الکترونیک و آفرینش‌های فکری. تهران، گنج دانش، ج ۱، چ ۵.
- داوری، محسن (۱۳۸۸). حقوق فرهنگی شهروندان در مبانی اسلامی و قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، تهران، دانشگاه امام صادق (ع)، ج ۱، چ ۱.
- دوکوهکی، محمدرضا (۱۳۹۸). بررسی جزایی جرائم رایانه‌ای و سایبری، انتشارات قانون یار، ج ۱، چ ۶.
- رستمی نجف آبادی، حامد؛ ناصر، مهدی (۱۳۹۷). مطالعه تطبیقی ضرورت ثبت املاک در امکان‌سنجی برقراری قراردادهای هوشمند در حقوق ایران و انگلستان، تحقیقات حقوقی معاهده، ۲ (۱)، ۲۱۹-۲۴۰.
- رنجبر آذربایجان، مهدی (۱۳۹۵). اعتبارات اسنادی در تجارت الکترونیک با بررسی مواد، حقوقی گواه، ۶ (۷)، ۶۰-۵۲.
- صادقی، حسین؛ ناصر، مهدی (۱۳۹۷). واکاوی نقش قراردادهای هوشمند در توسعه نظام ثبت الکترونیکی اسناد، دیدگاه‌های حقوق قضایی، ۲۳ (۸۴)، ۱۰۱-۱۲۴.
- طبرسی، فضل بن حسن (۱۳۳۷ ه.ق) مجمع البیان، جلد دوم، انتشارات بیان جوان، قم، چاپ اول.
- عبده، سید عبدالمطلب (۱۱۰۰ ه.ق) التامین علی الحیات، قاهره، دارالکتب اسلامیة، چاپ اول.
- عرب احمدی، محمدرضا؛ السان، مصطفی؛ نوشادی، ابراهیم (۱۳۹۷). بررسی کارکرد قابل معامله بودن بارنامه الکترونیکی، فقه و مبانی حقوق، ۱۱ (۱)، ۱۳۲-۱۵۰.
- عسکری، سجاد (۱۴۰۰). نسبت‌شناسی ارز و رمزارز در نظام تقنینی ایران، حقوقی دادگستری، ۸۵ (۱۱۳)، ۲۶۳-۲۸۳.

- علامه حلی، حسن بن یوسف (۱۴۱۴ ه.ق). تذکره الفقهاء، انتشارات قم، جلد اول، چاپ سوم.
- فاضل لنکرانی، محمد (۱۴۲۱ ه.ق). تفصیل الشریعه فی شرح تحریر الوسیله، قم، مرکز فقه الائمه الاطهار، ج اول.
- قانون اساسی ایران، مصوب ۱۳۵۸، بازنگری شده در سال ۱۳۶۹
- قانون آئین دادرسی مدنی، مصوب ۱۳۷۹
- قانون تجارت الکترونیکی، مصوب ۱۳۸۲
- قانون تجارت، مصوب ۱۳۱۱ با آخرین اصلاحات.
- قانون مدنی، مصوب ۱۳۱۱ با آخرین اصلاحات.
- کاتوزیان، ناصر (۱۳۸۲). قواعد عمومی قراردادهای، تهران، انتشارات مجد، جلد اول، چاپ اول.
- کازرانی، یونس (۱۳۹۹). معاملات الکترونیک، کرمانشاه، گلچین ادب، ج ۱، ج ۱.
- کلینی، محمد بن یعقوب (۱۳۶۵ ه.ق). الاصول کافی، دار الکتب الاسلامیه، تهران، جلد اول، چاپ دهم.
- مرادزاده، منصوره (۱۳۹۵). بیت کوین در اقتصاد جهانی، دومین همایش چشم انداز تکنولوژی کامپیوتر و شبکه در ۲۰۳۰، کنفرانس مید.
- مصلی، مهسا؛ شریفی، احسان (۱۳۹۹). بیت کوین و تاثیر آن در تجارت الکترونیک، رویکردهای پژوهشی نوین در مدیریت و حسابداری، ۴ (۲۹)، ۸۹-۹۶.
- مکارم شیرازی، ناصر (۱۳۸۲). بحوث فقهیه هامة، قم، مدرسه الإمام، ج ۱، ج ۱.
- موسوی، رقیه سادات؛ عظیمی گرکانی، هادی (۱۳۹۸). بررسی مبانی فقهی و حقوقی معاملات صوری با رویکردی بر حقوق شهروندی، حقوق پزشکی، ۱۱۳ (۱)، ۷۳-۸۶.
- موسویان، سید عباس (۱۳۸۶). بررسی فقهی - حقوقی تعیین نرخ سود بانکی، مجله فقه و حقوق، ۴ (۱۶)، ۷-۳۵.
- ناصر، مهدی؛ رضوی، سید محمدحسن (۱۳۹۸). تحلیل حقوقی کارکرد قراردادهای هوشمند در نقل و انتقالات دیجیتال در بازار های مالی، پژوهشنامه بازرگانی، ۹۳ (۱)، ۳۳-۷۰.
- ناصر، مهدی؛ صادقی، حسین (۱۳۹۸). اعتبار سنجی و چالش های حقوقی به کارگیری قراردادهای هوشمند با مطالعه تطبیقی نظام حقوقی ایران و آمریکا، پژوهش حقوق خصوصی، ۲۱ (۲)، ۱-۲۵.